

Jana Machačová, Jiří Matějček, *Nástin sociálního vývoje českých zemí 1780-1914*,

Opava 2002, Slezské zemské muzeum, 498 s.,
ISBN 80-86224-23-6

Slovo nástin, obsažené v názvu díla, je velice výstižným označením předkládaného pokusu o bilanci dosavadního stavu výzkumu sociálních dějin českých zemí v 19. století. Autoři započali soustavný výzkum této problematiky již v roce 1991 a velkou většinu svých dílčích výstupů, vázaných pochopitelně na celou řadu grantových úkolů, publikovali především na stránkách časopisů *Studie k sociálním dějinám 19. století* a *Studie k sociálním dějinám*. Recenzovaná kniha je tak skutečnou bilancí úctyhodných deseti let práce. Autorům a samozřejmě také jejich spolupracovníkům, publikujícím převážně na stránkách zmíněných časopisů, se zde podařilo shromáždit pro studium sociálních dějin této epochy skutečně velmi významná data ke komparaci v rámci střední Evropy, českých zemí i jednotlivých regionů.

I z takto velké sumy údajů se však podařilo sestavit „jen“ nástin. Jak autoři sami mnohokrát zopakovali, jejich ambiciózní výzkum narazil na limity stanovené více méně současným stavem české historické vědy. Kromě jiných zmiňme např. disproporce ve výzkumu jednotlivých vrstev společnosti, např. městské řemeslnictvo, nedostatek materiálu pro některé regiony (Beskydy či jižní Morava), nedostatek zájmu badatelů před i po roce 1989 o sociální dějiny německy či polsky hovořících obyvatel českých zemí, převažující zájem historiků spíše o dějiny druhé poloviny 19. století atd. J. Machačová a J. Matějček opakovaně zpětně označili své prvotní představy za neadekvátní současnému stavu české historiografie a s tímto tvrzením bohužel koresponduje i recenzovaná kniha. Autoři pravděpodobně při sestavování její koncepce stáli před velmi nelehkou volbou. Při respektování prvotního záměru výzkumu mohli sepsat jako výstup práci vzbuzující značná očekávání, kde si pod slovem nástin představíme stanovení základních mantinelů, a vzhledem ke stavu výzkumu a omezeným možnostem komparace pak naděje nenaplnit. Slovo nástin v názvu práce je však možno vyložit také jako pokus o snahu bilancovat to, co je k bilancování zralé, a případy sociálních skupin, národních společenství či regionů, kde není dostatek srovnávacích dat, nechat prostě otevřené či jen letmo komentované. Koneckonců i stíny nemají vždy jasné kontury.

Struktura knihy naznačuje, že se autoři po váhání, v některých pasážích práce dosti patrně, přiklonili k variantě druhé. Ve velmi promyšleném a moderním členění knihy, které prozrazuje vynikající znalost aktuálních trendů v zahraniční historické sociologii i sociologii samotné, se pak zejména ve struktuře podkapitol objevují výrazné mezery. Autoři se v těchto pasážích zpravidla soustředili na uve-

dení jen několika orientačních statistických dat s komentářem nebo dokonce jen několika detailněji známých případů příslušníků dané sociální skupiny či vrstvy bez větší snahy o generalizaci (patriciát, drobní městští řemeslníci a živnostníci, faktoři). Na jedné straně je třeba ocenit vědeckou poctivost obou autorů, kteří se vyhnuli spekulativním či předčasným závěrům i tam, kde by možná jiní takovou zdrženlivost neprokazovali, na druhou stranu právě tyto pasáže ukazují na určitý limit knihy, která je mnohem více než komukoli jinému určena relativně úzkému kruhu odborníků a slouží spíše jako bilanční zpráva o projektu než „klasická“ odborná publikace pro distribuční síť.

Zůstává otázkou, zde je ponechání všech mezer v interpretaci sociálních dějin českých zemí 19. století opravdu nutné. Zajisté je do značné míry oprávněný povzdech autorů nad nemožností dlouhodobě systematizovat výzkum v této oblasti dějin v rámci stávajícího systému řízení a financování české vědy projektu, a tedy cíleně „úkolovat“ jednotlivé autory. Pravděpodobnost změny v této oblasti však není zrovna na dohled a v této situaci by snad bylo možné zaplnit nejednu mezeru prostřednictvím obezřetné komparace některých torzovitých dat získaných z teritoria českých zemí s údaji z blízkého zahraničí. Například v publikacích dolnorakouského Institutu pro výzkum venkovského prostoru v St. Pöltnu, resp. ve vídeňském či salzberském projektu výzkumu měšťanstva se objevuje mnoho informací, jejich použitelnost se pro jihomoravské regiony v prvním a pro celé české země ve druhém a třetím případě určitě nedá podcenit.

Předchozí řádky by však neměly ani v nejmenším zakrýt celou řadu předností tohoto díla. Již samotným členěním práce autoři překročili u nás běžné „popisné“ práce z oblasti sociálních dějin – nevyhnuli se např. analýze vlivu přírodních podmínek, úrovně technologií a možnostem jejich převzetí, prestiže jednotlivých sociálních vrstev a skupin atd., a to vše ve vzájemné interakci. Jde o velmi moderní pojetí sociálních dějin a z teoretického hlediska o postup u nás do té míry nezvyklý, že se možná právě zde skrývá „zakopaný pes“ procesu sestavování širšího autorského týmu pro výzkum sociálních dějin 19. století.

Vždyť J. Machačová a J. Matějček svým dílem volají po realizaci sociální historiografie v nejširším slova smyslu, tj. po reflexi minulosti, která zahrnuje celou realitu lidské společnosti. Zatímco historikové zabývající se podobným tématem obvykle prostě kladou výsledky jednotlivých historiografických disciplín (hospodářských dějin, dějin techniky, dějin mentality apod.) vedle sebe a se vzájemnou komparací mají velké potíže, autoři *Nástinu sociálního vývoje českých zemí* se snažili vyhnout popisům a omezit narativní prvky především s pomocí sociologických a sociálně psychologických přístupů. Pojmový konstrukt knihy, opřený o pojmy, jako je „uspokojení“, tzn. dosažených pozitivních pocitů, „potřeby“, „vzory chování“, „sociální funkce“, „citová složka chápání reality“ a další, koneckonců hovoří za vše. Z textu je místy dost patrná až úzkostlivá snaha vymezit se zejména vůči

metodám používaným historiky politických dějin a v menší míře i dějin hospodářských. Autoři sami s lítostí konstatovali, že je přes markantní snahu o používání u nás dosti netradičních metod jejich dílo stále bez dostatečného „kulturního přesahu“, zejména bez popisu kulturního vývoje jako procesu završujícího sociální procesy. Ambice autorů k této velkorysé syntéze jsou z díla patrné např. u popisu sociální pozice a prestiže katolického duchovenstva či u poutavé odbočky věnované hnutí nábožensko-sociálních blouznivců. Celá koncepce knihou bilancovaného výzkumu k tomuto cíli jistě směřuje, zatím však čas pro podobné dílo z nejrůznějších důvodů prostě nedozrál.

Z mnoha zajímavých údajů a ještě podnětějších interpretací v knize obsažených by si mnohé zasloužily zvláštní odstavec v recenzi. Za všechny mohu zmínit jakýsi útok na mýtus hospodářské vyspělosti českých zemí, objevující se v podtextu prakticky každé kapitoly. Machačová a Matějček získali právě díky mimořádnému rozsahu komparativních údajů plastičtější obraz o hospodářské a sociální situaci českých zemí než kterýkoli badatel před nimi, a podařilo se jim tak zpochybnit celou řadu doposud nekriticky přejímaných závěrů z minulosti. Autoři například zřejmě dost věrohodně klasifikovali postavení českých zemí v rámci evropského procesu modernizace a se značnou skepsí se v této souvislosti vyjadřují zejména o poměrech panujících ve velké části venkovských vrstev. Již starší časopisecky publikované práce autorského duu odkazovaly obraz idylického českého a moravského venkova do patričních mezí, v recenzované knize má tento útok na český mýtus venkova již dosti systematický ráz – v pramenech hojně zmiňovanou „lenost“, nedostatek motivace, alkoholismus, neschopnost kumulovat volné prostředky a mnoho dalších negativních sociálních jevů již nebude možno přecházet.

Úvodní zamyšlení nad významem slova nástin je třeba ještě doplnit o jeden význam – nástin může znamenat také výzvu. Práce J. Machačové a J. Matějčka má rozhodně i tento rozměr. Prakticky v každé kapitole lze mezi řádky číst výzvu k intenzifikaci výzkumu sociálních dějin českých zemí 19. století, výzvu k opuštění zastaralého popisného pojetí a výzvu ke koncentraci výzkumu na nastíněná nosná témata. Snad padne tato výzva na úrodnou půdu.

Lukáš Fasora

Aron Jakovlevič Gurevič, *Istorija istorika*, Moskva 2004, ROSSPEN, 286 s., ISBN 5-8243-0539-0

V loňském roce v moskevském nakladatelství Rosspen vyšla kniha Arona Jakovleviče Gureviče *Historikova historie*. Způsob jejího vzniku je poměrně neobvyklý, jde totiž o záznam ústních vzpomínek přednesených v roce 1999/2000 v Gurevičově semináři a tyto vzpomínky jsou prokládány záznamy z roku 1973, kdy Gurevič již velmi ostře pocítoval odlišnost vlastního chápání historické vědy od soudobé sovětské medievistiky. Původní název záznamů z roku 1973 byl nyní přenesen na celou Gurevičovu autobiografii.

Jméno Arona Jakovleviče Gureviče je sice českým historikům dobře známé, ale ve srovnání s ostatní Evropou je u nás jeho dílo v překladech zastoupeno poměrně málo. Knižně dosud vyšly pouze dvě klíčové Gurevičovy monografie – *Kategorie středověké kultury*¹ a *Problémy středověké lidové kultury*.² S Gurevičovými staršími monografiemi o formování feudalismu, raně středověké Skandinávií, o exemplech, stejně jako s bádáním o jedinci ve středověké společnosti, kterému se Gurevič věnuje v průběhu 90. let, se zatím čeští čtenáři neměli možnost seznámit.

Aron Gurevič prošel ve svém bádání vývojem od agrární historie raně středověké Anglie přes studium agrárních a sociálních dějin Skandinávie až po dějiny kultury a historickou antropologii. Tuto cestu velmi znesnadňovala izolovanost od soudobé světové historiografie a život v podmínkách režimu, pro nějž bylo studium středověké kultury tématem nežádoucím a potlačovaným. Gurevič byl kritizován za to, že přeceňuje roli katolické církve, a jako podezřelá se jevila dokonce i skutečnost, že se v knize *Problémy středověké lidové kultury* častěji objevuje jméno Krista než klasiků marxismu-leninismu (s. 234).

Již při bádání o ekonomickém a sociálním vývoji středověké Evropy se Gurevič velmi výrazně vymanol z marxistického dogmatu a jeho monografie *Problémy geneze feudalismu v západní Evropě* (Moskva 1970) v době svého vydání vyvolala skandál. Příklonou ke skandinávským dějinám připisuje Gurevič zásadní význam, neboť raně středověkou Skandinávií začal zkoumat jako historik vychovaný v tradicích moskevské agrární školy Neusychina a Kosminského, ale při práci se skandináv-

1 ARON JAKOVLEVIČ GUREVIČ, *Kategorie středověké kultury*, Praha 1978. Ruský originál vyšel v roce 1972.

2 Český vyšlo pod názvem *Nebe, peklo, svět. Cesty k lidové kultuře středověku*, Jinočany 1996.